

recenzie

BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Peter a kol.
Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska.
 Bratislava : VEDA, 2010, 575 s., ISBN 978-80-224-1150-9.

Martin Vašš (rec.)

V súčasnosti sme v slovenskej historiografii 20. storočia svedkami narastania počtu kolektívnych monografií syntetizujúceho charakteru. Tento jav podľa môjho názoru vyviera zo súčasného stavu historického poznania a je tiež výsledkom uvedomenia si skutočnosti, že kvôli relatívne enormnému hromadeniu parciálnych výsledkov výskumu a časovej náročnosti archívneho výskumu je čoraz ťažšie, aby vedecky kvalitné a prínosné monografické dielo syntetizujúceho charakteru vypracoval jeden historik. Ďalším aspektom je čoraz väčšia náročnosť vedeckých kritérií, resp. očakávaní nových výsledkov výskumu od komunity historikov. Preto sa ukazuje ako výhodné, a v niektorých prípadoch ako nevyhnutné, aby aj na monografických prácach syntetizujúceho charakteru pracoval kolektív historikov. Tento nastúpený trend je tiež všeobecným signálom, že historiografia sa z metodologického hľadiska vyrovnáva prírodným vedám, ktoré sa tímovou prácou vyznačujú.

Obdobie druhej republiky a otázky súvisiace s jej zánikom a vznikom Slovenského štátu si kvôli svojej komplexnosti a komplikovanosti priam vyžadujú sofistikovaný kolektív historikov. Túto skutočnosť si uvedomili aj autori kolektívnej monografie, ktorá v roku 2010 vyšla vo vydavateľsve VEDA pod názvom *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Uvedená kolektívna monografia pozostáva z 33 autorských príspevkov domácich i zahraničných historikov. Ide v nej o prezentáciu najnovších výsledkov výskumu významných problémov súvisiacich so zánikom Česko-Slovenskej republiky a vznikom Slovenského štátu v roku 1939. Kolektívnu monografiu otvára kapitola s názvom *Česko-Slovensko – Od Mníchova k marcu 1939*, ktorá je rozdelená na dve podkapitoly: *Zahraničná politika druhej republiky* a *Odras zahraničnopolitických udalostí vo vnútornej politike Č-SR*.

Podkapitola *Zahraničná politika druhej republiky* začína príspevkom J. Dejmeka *Zahraniční politika Česko-Slovenska medzi Mnichovom a nemeckou okupáci českých zemí (říjen 1938 – březen 1939)*, v ktorej čitateľom ponúka analýzu aktivít česko-slovenského ministerstva zahraničných vecí na čele s F. Chvalkovským, ktoré boli zamerané na získanie garancií existencie druhej republiky predovšetkým u mocností Osi – nacistického Nemecka a fašistického Talianska, ale aj u ďalších dvoch signatárov Mníchovskej dohody – Veľkej Británie a Francúzska. Autor vyzdvihuje skutočnosť, že myšlienka likvidácie Česko-Slovenska bola v Hitlerových plánoch a koncepciách prítomná ešte pred tým, ako sa stal nemeckým kancelárom (s. 22). České krajiny mali podľa neho v budúcnosti tvoriť jadro germánskej ríše, čo predurčovalo neúspešnosť snáh česko-slovenskej zahraničnej politiky o stabilizáciu postavenia Česko-Slovenska vo vzťahu k Nemeckej ríši (s. 22). J. Dejmek okrem analýzy kľúčového vývoja zahraničnopolitických vzťahov s Nemeckou ríšou v období II. republiky, načrtáva aj genézu vzťahov s Poľskom, Maďarskom a štátmi Malej dohody.

E. Hrabovec vo svojom príspevku s názvom *Česko-Slovensko a Svätá stolica 1938 – 1939* na základe prameňov vatikánskej proveniencie mapuje vývoj postojov Vatikánu k 2. Č-SR, pričom sa zameriava tiež na prijatie a vnímanie autonómie Slovenska a slovenskej samostatnosti Vatikánom.

J. Němeček v príspevku *Likvidace česko-slovenské zahraničné služby* poskytuje súbornú analýzu procesu likvidácie zahraničných zastupiteľstiev zaniknutého Česko-

Slovenska po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Na otázku, či bolo možné nejakým spôsobom pripraviť česko-slovenskú diplomaciu na situáciu, aká vznikla po 15. marci 1939, J. Němeček odpovedá – nie (s. 64-65). Argumentuje najmä skutočnosťou, že takú právne zložitú situáciu, ktorá vznikla nemeckou okupáciou a vznikom Protektorátu Čechy a Morava, ťažko mohol niekto predvídať – najmä situáciu, keď prezident a vláda zdanlivo bez odporu sami vydajú svoju krajinu do rúk Nemeckej ríše (s. 65).

Podkapitolu *Zahraničná politika druhej republiky* uzatvára príspevok M. Tejchmana *Konec appeasementu se zaměřením na Balkán*, ktorý je zameraný na reflexiu konca politiky appeasementu zo strany Veľkej Británie v priebehu roka 1939. Ako hlavný faktor a medzník ukončenia politiky appeasementu autor vidí 15. marec 1939 – nemeckú okupáciu Čiech a Moravy (s. 70).

Druhú kapitolu s názvom *Odras zahraničnopolitických udalostí vo vnútornej politike Č-SR* otvára príspevok M. Zemka *Nový režim pred novým štátom. Odras zániku demokratického režimu na Slovensku na jeseň 1938 v súdobej tlači*. Zemko na základe pramennej bázy tlačových orgánov zainteresovaných politických strán analyzuje proces budovania autoritatívneho režimu (resp. núteného zlučovania politických strán) pod vládou HSĽS, neskôr premenovanou na HSĽS – SSNJ (Strana slovenskej národnej jednoty), ktorý bol podľa autora zavŕšený voľbami do slovenského snemu pod jednotnou kandidátkou HSĽS – SSNJ 18. decembra 1938.

Príspevok M. Olejníka *Bezpečnostné opatrenia štátnych orgánov na Slovensku evokované ohrozením Česko-Slovenskej republiky v rokoch 1938 – 1939* nám umožňuje sledovať konkrétne reakcie štátnych orgánov (najmä Prezídia Krajského úradu v Bratislave), ktoré boli podmienené eskaláciou napätia nacistickým Nemeckom a nemeckou menšinou v Česko-Slovensku.

M. Čaplovič vo svojom príspevku *Československá armáda medzi Mníchovom 1938 a marcom 1939 s dôrazom na Slovensko* analyzuje aktivity a vývoj československej armády, pri čom hlavnou rovinou jeho analýzy je načrtnutie situácie československej armády na Slovensku v období autonómie. Zaujímavé sú aj jeho opisy rôznych vojenských šarvátok, či už na českom alebo slovenskom území. Čaplovič poukazuje aj na snahy autonómnej vlády na čele s J. Tisom o vytvorenie slovenskej armády. Homolov puč hodnotí ako politicky neuváženy a z hľadiska formy ako nedemokratický čin Prahy, z ktorého vyťažilo najviac nacistické Nemecko (s. 125).

J. Harna vo svojom príspevku *Politické strany a straníci v českých zemích mezi Mníchovom a 15. březnem 1939* hľadá odpovede na kľúčové otázky procesu zániku pluralitnej demokracie a budovania autoritatívneho politického systému na českej politickej scéne. Sám pripúšťa, že na otázku prečo sa v tak krátkom časovom intervale totálne zrútila straníckopolitická štruktúra prvej republiky, sa veľmi ťažko dá nájsť definitívna odpoveď (s. 127). Za bezprostrednú príčinu bezradnosti demokratických síl označuje ich šok z Mníchova (s. 130). Za vinníkov Mníchova boli považovaní prezident a politické strany, čo podľa J. Harnu viedlo k zahájeniu ťaženia smerujúceho k likvidácii parlamentnej demokracie s cieľom získať čo možno najviac nekontrolovateľnú moc (s. 131). Podľa Harnu sa pod heslami obrany národných záujmov, volania po zomknutí a po dosiahnutí národnej jednoty skrývali snahy o likvidáciu demokracie a nastolenie autoritatívnej moci (s. 132).

Za paradoxný považuje fakt, že práve agrárici (jedna z najväčších opôr parlamentnej demokracie 1. republiky) na čele s R. Beranom začali budovať nový koncentračný útvar – Stranu národnej jednoty (s. 133-134). Harna v tejto súvislosti konštatuje, že v rámci nacionálneho konceptu druhej republiky nebolo už miesto pre politický pluralizmus (s. 135). Pozitívne hodnotí lojálnu opozíciu v podobe Národnej strany práce (bývalá ČSSDS), ktorá nerezignovala na hodnoty prvorepublikovej demokracie (s. 136). Autor dospieva nakoniec k záveru, že nie všetky kroky smerujúce k budovaniu autoritatívneho systému boli dôsledkom

vonkajšieho tlaku, ale korene krízy straníckopolitického systému treba hľadať už pred rokom 1938. Z tohto hľadiska preto druhú republiku nemožno podľa J. Harnu z hľadiska vývoja vnímať ako dôslednú diskontinuitu (s. 136).

V. Bystrický v príspevku *Zahraničopolitické aktivity Hlinkovej slovenskej ľudovej strany* komplexne hodnotí zahraničopolitické aktivity politikov HSĽS, pri čom upozorňuje na nové súvislosti. V prvom rade poukazuje na politický alibizmus predstaviteľov HSĽS, ktorý spočíval v ich odmietaní zodpovednosti za Mníchovskú dohodu, čo politicky i mediálne využívali (s. 138). Podľa autora si akékoľvek štátoprávne zmeny, ktoré by sa uskutočnili mimo rámca republiky, vyžadovali zahraničopolitické krytie, čiže bez podpory niektorej zo susedných krajín nebolo možné realizovať ďalšie štátoprávne úpravy, nakoľko hrozilo nebezpečenstvo rozdelenia Slovenska alebo straty časti jeho teritória (s. 138-139). V. Bystrický dospel k zisteniu, že v období druhej republiky sa ani J. Tiso, ani K. Sidor, ale rovnako ani ďalší členovia autonómnej vlády verejne nevyjadrovali k otázke slovenskej samostatnosti (s. 139). Za podstatný rys predstaviteľov ľudovej strany označil ich tendenciu riešiť politické problémy pragmaticky (s. 139).

Kľúčovou obavou týchto politikov bola predstava rozdelenia Slovenskej krajiny medzi tri susedné štáty (Nemecko, Maďarsko a Poľsko), čo znamenalo, že hlavným motívom ich zahraničopolitických aktivít bola snaha o udržanie integrity slovenského teritória (s. 139). Bystrický v tejto súvislosti vyzdvihuje fakt, že J. Tiso a čelní predstavitelia strany neboli v stave plne si uvedomiť ťažké zahraničopolitické postavenie Slovenskej krajiny (s. 140). Navyše nikto z nich nebol schopný vypracovať ucelenú koncepciu zahraničnej politiky (s. 140). Na druhej strane bola viditeľná snaha autonómnej vlády realizovať niektoré vzťahy so zahraničím vo vlastnej réžii (s. 141). V tejto zložitej situácii sa kládol hlavný dôraz na budovanie kontaktov s nacistickým Nemeckom, ktorých hlavným iniciátorom bol F. Ďurčanský (s. 143).

Autor dochádza k uzáveru, že radikálne kruhy v rámci ľudovej strany presadzovali myšlienku utvorenia samostatného slovenského štátu samostatne a bez vonkajšieho tlaku zahraničia (s. 143). Vo svojom príspevku následne opisuje a analyzuje jednotlivé stretnutia politikov ľudovej strany s nacistickými pohlavármi. Za podstatnú črtu týchto stretnutí považuje skutočnosť, že prakticky neexistovala žiadna kontrola činnosti v tejto oblasti a hocikto mohol v tomto smere svojvoľne podnikáť na vlastnú päsť (s. 144). Ďalším typickým znakom týchto kontaktov podľa Bystrického bolo, že jednotliví politickí predstavitelia HSĽS prezentovali v zahraničí rôzne názory a predstavy, ktoré si v mnohých prípadoch protirečili (s. 147). O svojich cestách a o ich obsahu neinformovali premiéra J. Tisa, nevyžadovali si od neho na ne súhlas a výsledky týchto zahraničných stretnutí sa nestali až na malé výnimky predmetom rokovaní ani v rámci vlády a ani strany (s. 147).

Podľa autora nebolo z hľadiska vzťahov autonómnej a ústrednej vlády podstatné, že sa zo strany slovenskej autonómnej vlády porušoval zákon o autonómii Slovenska, ale skôr to, že predmetom rokovaní s nacistickými pohlavármi boli otázky rozdelenia štátu (s. 149). Bystrický považuje za otvorenú otázku, do akej miery boli schopní politici HSĽS identifikovať ciele a plány nacistov – najmä plán vzniku Protektorátu Čechy a Morava – nakoľko pod tlakom nacistického Nemecka museli robiť rýchle rozhodnutia zásadného strategického významu a v ich predstavách prevládala predstava, že vznik samostatného slovenského štátu bude analogický k vzniku samostatného českého štátu (s. 150).

E. Nižňanský vo svojom príspevku *Predzvest' či náhoda – deportácie Židov v novembri 1938* analyzuje problémy súvisiace s holokaustom a protižidovskými opatreniami autonómnej vlády v období autonómie Slovenska. Násilné vyvezenie Židov v novembri 1938 považuje za deportácie, nakoľko išlo o organizované vyvezenie na územie, ktoré pripadlo Maďarsku (s. 156). Nižňanský novembrové deportácie hodnotí ako bezprostrednú reakciu slovenskej autonómnej vlády na Viedenskú arbitráž (s. 157). Z etického hľadiska ich hodnotí

ako krutú, nehumánnu akciu, resp. ako formu kolektívneho trestu za Viedenskú arbitráž (s. 157). E. Nižňanský poukazuje na dynamiku akcie „zdola“ (t. j. zo strany podriadených orgánov štátnej správy a polície), čo podľa neho dokumentuje, ako centralizovaná štátna správa dokáže bezducho realizovať nariadenia vyšších orgánov v období prechodu od pluralitnej demokracie k diktatúre (s. 158-159). Bez účasti orgánov štátnej správy a ich plánovitej činnosti by sa podľa Nižňanského takáto masová deportácia (cca 7500 Židov) nemohla uskutočniť (s. 159). Autor príspevku túto akciu nepokladá za náhodnú, ale považuje ju za prejav politiky antisemitizmu slovenskej autonómnej vlády pod vedením HSĽS (s. 159). Po analýze postojov politických predstaviteľov HSĽS, katolíckej cirkvi a návrhov protizidovskej legislatívy E. Nižňanský dospieva ku konštatovaniu, že už obdobie autonómie znamená koniec normálneho civilizovaného života Židov na Slovensku (s. 173).

Príspevok Ľ. Hallona *Zmeny orientácie hospodárskej politiky na Slovensku 1938 – 1939 a vznik Slovenského štátu* je analýzou procesu zmeny orientácie hospodárskej politiky Slovenska na nacistické Nemecko. Hĺbku tejto postupnej zmeny podľa Ľ. Hallona dokumentuje aj skutočnosť, že členom slovenskej delegácie na hospodárskych nemecko-slovenských rokovaníach v Berlíne 1. a 3. marca 1939 bol prítomný aj medzivojnový národohospodár P. Zaťko (s. 185). Autor uvedené rokovania chápe ako významný krok smerom k ochrannej zmluve (s. 186). Ľ. Hallon tiež dospieva k záveru, že hospodárske aspekty (záujem ríšsko-nemeckého kapitálu o vstup na Slovensko a ovládnutie kľúčových pozícií v jeho podnikoch) veľkou mierou prispeli k formovaniu podmienok pre úplné osamostatnenie Slovenska (s. 190).

Druhá kapitola kolektívnej monografie s názvom *V nemilosti susedov* je rozdelená na tri podkapitoly: *Nemecko a Č-SR, Slovensko a Podkarpatská Rus v politike Poľska a Maďarska a Národnostná politika ako politický inštrument*. A. Hermann vo svojom príspevku *Inštrumentalizácia myšlienky slovenskej autonómie nacionálno-socialistickým režimom* detailne analyzuje vývin postojov A. Hitlera a ďalších nacistických pohľadárov k otázkam autonómie Slovenska a jeho osamostatnenia v kontexte územných aspirácií Maďarska a Poľska.

D. Schriffel sa v príspevku *Úloha Viedne v procese vzniku Slovenského štátu 1938/1939* zaoberá doteraz málo prebádanou úlohou a aktivitám nacistických úradovní Viedne v procese osamostatňovania Slovenska. Prichádza s viacerými novými poznatkami, napr., že k prvému nadviazaniu kontaktov medzi predstaviteľmi HSĽS a viedenskými nacistickými prominentmi došlo už krátko po „anšluse“ Rakúska v marci 1938, keď K. Sidor a A. Mach sa neúspešne pokúsili stretnúť s A. Seyss-Inquartom (s. 213).

F. Cséfalvay vo svojom príspevku *Maďarské ozbrojené a diverzné akcie proti východnej časti Československa (Česko-Slovenska) v rokoch 1938 – 1939* analyzuje aktivity maďarských diverzno-teroristických skupín (tzv. „rongyosgárda“ – „otrhanci“) na Podkarpatskej Rusi v období od októbra do decembra 1938. Podľa autora príspevku však pôvodný zámer na vyvolanie nepokojov na národnostne zmiešanom území Podkarpatskej Rusi absolútne zlyhal, čo znamenalo, že maďarské politické a vojenské elity museli čakať až na zmenu nemeckých postojov k maďarskej aktivite v tomto priestore, k čomu došlo až v marci 1939 (s. 235).

Príspevok *Maďarské diplomatické úsilie o získanie Slovenska v rokoch 1938 – 1939* od I. Janeka mapuje, prehodnocuje a dopĺňa poznatky o revizionistickej politike Maďarska vo vymedzenom období. Autor sa v rámci príspevku prikláňa k názoru, že myšlienka samostatného slovenského štátu sa zrodila po podpise Mníchovskej dohody paralelne s nadobudnutím reálnych kontúr jej uskutočnenia (s. 247).

D. Dąbrowski v príspevku *Rozbitie alebo rozpad? Poľská politika voči Československu a otázka maďarských aktivít s cieľom revízie hraníc na Podkarpatskej Rusi* približuje spoločné poľsko-maďarské aktivity smerujúce k deštrukcii Česko-Slovenska, ktoré

sa niesli predovšetkým v duchu snahy vytvoriť spoločnú poľsko-maďarskú hranicu, ktorá by vznikla pripojením Podkarpatskej Rusi k Maďarsku. Autor dospieva k uzáveru, že tieto tajné poľsko-maďarské aktivity boli bezvýsledné (s. 270), pretože Podkarpatskú Rus nakoniec Maďarsko získalo vďaka nacistickému Nemecku a rozpad Česko-Slovenska na Protektorát Čechy a Morava a Slovensko, ktoré boli závislé od nacistického Nemecka, prispel k strategickému oslabeniu Poľska (s. 271).

N. Spannenberger vo svojom príspevku *Úloha národnostnej politiky počas česko-slovenskej krízy* poukazuje na zneužitie otázky nemeckých menšín v strednej Európe nacistickým Nemeckom. Okrem problematiky nemeckých menšín sa v príspevku venuje aj zneužívaniu maďarskej menšiny Maďarskom.

J. Gebhart v príspevku *Mezi Mnichovem a okupací (Druhá republika a německá menšina)* analyzuje politickú činnosť nemeckej menšiny v podmienkach druhej republiky a sleduje plnenie úlohy, ktorú jej predpísal A. Hitler, a ktorá bola postavená na rozleptávaní českej spoločnosti a vyvíjaní nátlaku na politickú reprezentáciu Česko-Slovenska, ktorý bol spojený s prípravou nastickej okupácie Čiech a Moravy.

Príspevok M. Schvarca *Nádeje a sklamanie. Spišskí Nemci medzi autonómiou a 14. marcom 1939* je analýzou postojov a aktivít spišských Nemcov (podľa politickej príslušnosti k Zipsers deutsche Partei sa označovali ako tzv. „Zipseri“) vo vzťahu k maďarskému revizionizmu a vo vzťahu k „vodcovi“ nemeckej menšiny na Slovensku, F. Karmasinovi. Autor poukazuje na mnohé zaujímavé skutočnosti, okrem iného na demonštráciu spišských Nemcov 11. decembra 1938 v Nižnom Medzeve a dokonca napadnutie kolóny „vodcu“ DP F. Karmasina (s. 303). Schvarc v súvislosti so žiadosťami obyvateľov Medzeva a Štôsu o pripojenie k Maďarsku upozorňuje na medzinárodnosť tejto kauzy (s. 308). Podľa autora sa spišskí Nemci nedokázali za dvadsať rokov existencie ČSR plne adaptovať na nové podmienky a neprestali túžiť po návrate do Maďarska (s. 312). Mylne sa však domnievali, že im v tom bránil F. Karmasin, no v skutočnosti to bol A. Hitler.

Príspevok A. Simona *Vplyv štátoprávných a politických zmien z konca roka 1938 a zo začiatku roka 1939 na postavenie maďarskej menšiny* uzatvára druhú kapitolu kolektívnej monografie. Simon považuje Mníchovskú dohodu za medzník obratu správania maďarskej menšiny v Česko-Slovensku, ktorá začala organizovať demonštrácie žiadajúce aplikáciu mníchovských princípov aj na južné Slovensko (s. 314). Autor konštatuje, že hoci boli demonštrácie nenásilné, predsa došlo k pouličným bitkám medzi maďarskou a slovenskou zradikalizovanou mládežou (s. 315). V rámci príspevku analyzuje aj politickú činnosť „vodcu“ maďarskej menšiny na Slovensku J. Eszterházyho, ktorý aj v podmienkach druhej republiky podporoval princípy parlamentarizmu a odmietol hlasovať za zmocňovací zákon (s. 316). Ďalej analyzuje okolnosti uplatňovania princípu recipacity zo strany slovenskej vlády. Reakcia maďarskej menšiny na vznik Slovenského štátu bola podľa A. Simona zdržanlivá predovšetkým z dôvodu, že vznik Slovenského štátu pod patronátom Nemecka definitívne zmaril maďarské nádeje na pripojenie celého Slovenska k Maďarsku (s. 320). Autor na záver konštatuje, že postavenie maďarskej menšiny sa oproti obdobiu prvej republiky zhoršilo, pričom primárnym dôvodom boli antidemokratické pomery, ktoré dvojnásobnou mierou dopadli na menšiny (s. 323).

Tretiu kapitolu s názvom *Marcové udalosti 1939* (ktorá je rozdelená na podkapitoly *Pohľad zvonka* a *Pohľad zvnútra*), otvára príspevok J. Tulkisovej *Zánik ČSR – vznik Slovenského štátu v tlači nacistického Nemecka*. Autorka v ňom analyzuje články o Slovensku v nemeckých tlačových orgánoch *Völkischer Beobachter*, *Frankfurter Zeitung* a *Deutsche Allgemeine Zeitung* v rámci troch vymedzených skúmaných období – správy pred Homolovým pučom, správy medzi 11. a 15. marcom a zo záverečnej časti mesiaca. Autorka dospela k viacerým poznatkom: po prevrate na Slovensku v noci z 9. na 10. marca 1939 dochádza k boomu záujmu o vnútropolitické problémy Česko-Slovenska, čím českí politici

neúmyselne, ale predsa pomohli nacistom k rozbitiu Česko-Slovenska (s. 328-329). 14. marca 1939 všetky spomínané denníky vystúpili s útočnými článkami proti Čechom (s. 331). Z článkov reflektujúcich vznik Slovenského štátu si nemecký čitateľ mohol spraviť jediný úsudok o rozpade Česko-Slovenska zvnútra a o oslobodení Slovenska spod českého útlaku (s. 333).

V. Smetana sa v príspevku *Březnové idy v Británii: od nejasných informáci k politickému obratu* zamýšľa nad charakterom britskej zahraničnej politiky vo vzťahu k Česko-Slovensku v období druhej republiky a najmä v marci 1939. Poukazuje na rôzne prechmaty britskej zahraničnej politiky: na totálne zlyhanie britského veľvyslanectva v Berlíne v predpovediach nemeckej agresie voči Česko-Slovensku (s. 344), podobne aj na zlyhanie britských spravodajských služieb v predpovediach nemeckého útoku na Česko-Slovensko (s. 347), apatickosť britských vojenských úradov pri možnosti nákupu vojenských prebytkov československej armády, ktoré sa Britom a Francúzom tvrdo vypomstilo na jar 1940 (s. 347-348), a v neposlednom rade upozorňuje na zlyhanie britskej vlády, ktorá nemohla voči Česko-Slovensku robiť nič iné, ako pozorovať situáciu (s. 349). Autor jednoznačne konštatuje, že Veľká Británia sa v prípade nedodržania záväzku garancie Česko-Slovensku po Mníchove dopustila nespĺnenia záväzku (s. 352).

M. Gniazdowski v príspevku *Postoj Poľska k rozpadu Česko-Slovenska a vzniku Slovenského štátu* analyzuje postoje predstaviteľov poľského ministerstva zahraničných vecí k otázkam samostatnosti Slovenska a rozpadu Česko-Slovenska od Mníchovskej dohody do mája 1939. Autor okrem iného v príspevku upozorňuje na zmenu postoja K. Sidora pri rokovaníach s Poliakmi vo februári 1939 v Ružomberku, ktorý už odmietal vystupovať v pozícii klienta a pri rokovaníach sa stával pre Poliakov náročnejším a kritickejším partnerom, nakoľko si uvedomoval nemecko-poľskú rivalitu o dominantný vplyv na Slovensku (s. 359). Tiež upozorňuje na neustále preceňovanie poľského vplyvu na Slovensku poľskými politickými predstaviteľmi. Najsilnejším impulzom, ktorý spôsobil rozplynutie týchto ilúzií, bola podľa autora Ochranná zmluva z 23. marca 1939 medzi Slovenským štátom a Nemeckou ríšou (s. 372).

F. Hanzlík v príspevku *Reflexe vývoje udalostí v Československu od září 1938 do 14. a 15. března 1939 mezi krajany v USA* načrtáva proces formovania česko-slovenského zahraničného odboja v USA v predvečer druhej svetovej vojny. Opisuje priebeh manifestácií na obranu Česko-Slovenska proti nacistickej agresii v amerických mestách (Chicago, New York) a cestu smerom k vytvoreniu Československej národnej rady v Amerike 18. apríla 1939. Poukazuje aj na skutočnosť, že zástupcovia slovenských katolíkov v USA deklarovali solidaritu Slovenskej republiky na čele s J. Tisom (s. 381). Príspevok uzatvára konštatovaním, že českí a slovenskí krajanovia v USA podobne ako v období 1. svetovej vojny prispeli nezištnou finančnou, materiálnou a politickou pomocou smerujúcou k oslobodeniu ČSR od nemeckej okupácie (s. 383).

Príspevok Z. Zudovej-Leškovej *Výnimočný stav na Slovensku v marci 1939 a „Homolov puč“* je predovšetkým snahou o vyvrátenie mnohých skreslených a nepravdivých interpretácií o odvolaní autonómnej vlády J. Tisa a vojensko-policajnom zákroku na Slovensku v noci z 9. na 10. marca 1939, ktorý vošiel do historiografickej literatúry pod názvom „Homolov puč“. Autorka v tejto súvislosti poukazuje a upozorňuje na niekoľko dezinterpretácií a faktografických skreslení: akcia sa zvykne prezentovať ako politické rozhodnutie českých ministrov a nie ministrov česko-slovenskej ústrednej vlády (s. 384), vojenský zákrok sa zvykne zase označovať ako akcia českých generálov, na čo autorka reaguje konštatovaním, že českí generáli až do konca roka 1992 neexistovali a išlo o činy generálov československej armády. V krajnom prípade Zudová-Lešková pripúšťa formuláciu „československí generáli českej národnosti či pôvodu“ (s. 385-386). Tiež sa snaží argumentovať proti používaniu spojenia „Homolov puč“. Výraz „puč“ považuje

za neprijateľný: generál Vojta už 10. marca 1939 akceptoval výzvu ministra Teplanského, aby sa české vojsko a četníctvo stiahlo za Moravu (s. 387); Ústavný zákon o autonómii Slovenskej krajiny spôsob odvolania ministrov autonómnej vlády neuvádzal a práve preto platili ustanovenia ústavy z 29. 2. 1920, čo znamená, že prezident E. Hácha sa správal legálne (s. 387).

Autorka konštatuje, že priznávať generálovi Homolovi rozhodujúce postavenie v poslednej akcii československej armády pri snahe o záchranu česko-slovenskej štátnosti je nekritické a nie je pravda, že divíznemu generálovi B. Homolovi bola podriadená československá armáda (s. 388-389). Zudová-Lešková sa ďalej venuje analýze genézy termínu „Homolov puč“, vznik ktorého pripisuje ľudáckej propagande, v rámci ktorej bol v publikáciách vydaných HG v roku 1940 „*centralistický puč*“ pretransformovaný na „*český puč*“ a na „*puč českých generálov*“ (s. 390). Pri záverečnom zhodnotení významu „Homolovho puču“ autorka konštatuje, že tieto opatrenia česko-slovenskej ústrednej vlády už nemohli zabrániť ani rozbitiu a ani rozpadu Česko-Slovenska (s. 391).

J. Rychlík v príspevku *Vznik Slovenského štátu a česká spoločnosť* analyzuje vnímanie vzniku a existencie Slovenského štátu (resp. Slovenskej republiky) českou spoločnosťou od 14. marca 1939 až do obdobia SNP v roku 1944. Autor si všíma aj postoje českej časti ústrednej vlády k prípadnému osamostatneniu Slovenska pred 14. marcom 1939. Identifikuje v nich dve základné koncepcie – ideu pokojného rozchodu a ideu zásahu na Slovensku (s. 394). 14. a 15. marec 1939 v českom pohľade tvorili podľa autora nedeliteľný celok a preto bol českou spoločnosťou negatívne vnímaný aj vznik slovenského štátu 14. marca 1939 (s. 395). Dokonca sa v českej spoločnosti aktivizoval aj protislovenský český nacionalizmus (s. 396). Rychlík okrem iného konštatuje, že v českej spoločnosti mohlo dôjsť k rezignácii na obnovu Československa iba za predpokladu, že Česi budú mať svoj štát (s. 402). Vzhľadom na situáciu v Protektoráte bolo evidentné, že česká spoločnosť za skutočnú českú vládu považovala exilovú vládu J. Šrámka v Londýne a za skutočného prezidenta E. Beneša. Navyše bežný český občan v Protektoráte predpokladal, že vzťah bežného slovenského občana k svojej vláde a k exilovej reprezentácii v Londýne je rovnaký ako v českej verejnosti, čo však samozrejme bola ilúzia (s. 404).

R. Letz v príspevku *Katolícka cirkev a vznik Slovenského štátu* rozoberá problematiku vnímania a prijatia vzniku Slovenského štátu katolíckou cirkvou v období od jeho vzniku 14. marca 1939 do pastierskeho listu slovenských biskupov, ktorý sa čítal v slovenských kostoloch 3. decembra 1939. Autor konštatuje, že dosiahnutie autonómie Slovenska bolo na jednej strane víťazstvom politického katolicizmu, ale verejná prezentácia režimu HSĽS ako katolíckeho neslúžila deklarovanej národnej jednote, ale skôr prehlbovala existujúci konfesionalizmus v rovine katolíci – evanjelici (s. 408). Poukazuje aj na skutočnosť, že štátna hymna *Hej Slováci*, bola napr. podľa biskupa J. Vojtaššáka nevhodná, aby sa spievala v kostoloch, nakoľko v nej videl pohanské motívy a neprimeranú pýchu (s. 410), čo po vzniku Slovenského štátu viedlo k celkovému odmietnutiu jej spievania v chrámoch zo strany slovenských biskupov (s. 424). Vo vzťahu k slovenskej mládeži R. Letz upozorňuje na Združenie katolíckej mládeže, ktoré do istej miery oslabovalo dominantné a výlučné postavenie HM (s. 411).

Autor sa v texte ďalej venuje analýze pôsobenia česko-slovenskej delegácie pri príležitosti korunovácie pápeža Pia XII. Súčasťou príspevku je aj analýza reakcií katolíckej tlače na Slovensku na vznik Slovenského štátu, ktoré vôbec nebrali do úvahy úlohu Nemecka pri vzniku tohto štátneho útvaru a vo vzniku štátu videli prejav Božej priazne pre slovenský národ (s. 422). Záverečná časť príspevku je venovaná analýze pastierskeho listu slovenských biskupov, v ktorom pozitívne reagovali na vznik Slovenského štátu (s. 428). Idea budovania kresťanského štátu zostala podľa autora príspevku nerealizovateľná a viac v rovine

želaní, pri čom politický režim Slovenskej republiky sa dostával čoraz viac do konfliktu s kresťanskými hodnotami, ku ktorým sa oficiálne hlásil (s. 429).

Príspevok M. Hetényiho *Búrlivé udalosti v marci 1939 a nitriansky región* je venovaný vybraným aspektom problematiky nitrianskeho regiónu vo vymedzenom období a predostiera východiská k hlbšiemu spracovaniu. Vývoj udalostí v nitrianskom kraji bol podľa autora pred 14. marcom 1939 veľmi dynamický a medzi najvýraznejšie fenomény v tomto období patrili radikáli z Hlinkovej gardy (s. 436). V súvislosti so zásahom ústrednej vlády v noci z 9. na 10. marca 1939 došlo v Nitre k vyhroteniu situácie až na hranicu konfliktu medzi československým vojskom a HG (s. 439). Autor sa v príspevku venuje aj problematike menšín (maďarská, nemecká a židovská) a likvidácii pluralitného systému v Nitrianskom regióne.

IV. kapitolu kolektívnej monografie s názvom *Počiatky Slovenského štátu* otvára príspevok I. Baku *Formovanie politického systému Slovenského štátu (marec – október 1939)*, ktorý je analýzou všetkých kľúčových aspektov budovania politického systému Slovenského štátu v jeho prvom polroku existencie. Autor v príspevku hodnotí význam a funkciu výkonnej, legislatívnej a súdnej moci v novovzniknutom štáte. Poukazuje na obrovský význam HSĽS ako štátostrany, ktorá mala ambíciu rozhodovať prakticky o všetkom v Slovenskom štáte. Ďalej analyzuje aj úpadok vplyvu slovenského snemu, ktorého prvých deväť zasadnutí trvalo priemerne 1 hodinu 51 minút (s. 459-460). Ďalej analyzuje charakter ústavy prijatej 21. júla 1939. Súčasťou príspevku je aj analýza vplyvu Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže. Príspevok je ukončený analýzou výsledkov Trenčianskeho zjazdu HSĽS, ktorý sa konal 30. septembra – 1. októbra 1939 a odchodom J. Tisa do funkcie prezidenta.

Príspevok K. Zavackej *Predstavy politickej reprezentácie HSĽS o nezávislosti súdov a ich realizácia po 6. októbri 1938* je analýzou procesu devastácie nezávislosti súdov a obmedzovania osobnej slobody na základe súdneho konania na Slovensku od obdobia autonómie do roku 1942. Autorka okrem iného konštatuje, že na Slovensku namiesto právnej istoty zavládla právna neistota, keď nikto nevedel, kedy sa bez rozhodnutia súdu dostane do zaisťovacieho tábora v Ilave (s. 470). Premena demokratického práva na totalitné prostredníctvom zlikvidovania zásady rovnosti občana pred zákonom sa podľa autorky príspevku uskutočnilo počas jedného roku trvania Slovenskej republiky (s. 476). Zavacká ďalej konštatuje, že závažné zásahy do kompetencie súdov na Slovensku sa diali aj prostredníctvom medzinárodných zmlúv medzi Slovenskom a Nemeckou ríšou (s. 480). Na záver autorka konštatuje, že súdnictvo i právo sa stalo v Slovenskej republike závislým od politickej vôle HSĽS (s. 487).

J. Bystrický sa v príspevku *K niektorým súvislostiam vzniku a počiatkov výstavby armády Slovenského štátu* venuje analýze vytvárania nových organizačných štruktúr slovenskej armády v marci 1939, ako aj analýze pôsobenia slovenskej armády v tzv. Malej vojne s Maďarskom. Dochádza ku konštatovaniu, že sa nedá hovoriť o razantnej obrane slovenského pohraničia, nakoľko počas prvého dňa nedošlo k žiadnemu organizovanému odporu slovenskej armády s výnimkou letcov zo Spišskej Novej Vsi (s. 501). Autor nesúhlasí ani s tvrdením, že maďarská agresia urýchlila výstavbu slovenskej armády – tento proces sa pod vplyvom maďarskej agresie skôr spomalil (s. 502-503).

P. Jašek sa v príspevku *Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu* zaoberá problematikou organizovaného odsunu českých vojakov po vzniku Slovenského štátu v priebehu marca 1939. Odsun českého vojska hodnotí z technickej stránky ako úspešný, no z ľudskej a morálnej poznačený resentimentom. Odchodom českých vojakov vznikol podľa autora príspevku navyše vážny nedostatok dôstojníkov a túto stratu sa nepodarilo ani v priebehu nasledujúcich rokov úplne nahradiť (s. 518).

Epilóg kolektívnej monografie tvoria dva teoretické príspevky, ktoré analyzujú interpretačné diskurzy slovenskej (resp. československej) historiografie vo vzťahu k rozpadu Česko-Slovenska, resp. ku vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939. Príspevok A. Hudeka *Obraz rozpadu Československa v interpretácii československej marxistickej historiografie* je analýzou interpretačného diskurzu, resp. verzie „národného príbehu“ marxistickej historiografie. Súčasťou príspevku je aj analýza a komparácia ľudáckeho interpretačného diskurzu, resp. ľudáckej verzie „národného príbehu“.

Podobne aj M. Michela vo svojom príspevku *14. marec 1939 – medzi historickou udalosťou a symbolom* analyzuje apologetický a prokurátorský diskurz vo vzťahu k 14. marcu 1939 a existencii Slovenského štátu (resp. Slovenskej republiky). Súčasťou autorovho príspevku je okrem analýzy marxistického a ľudáckeho diskurzu aj analýza vývinu interpretačných diskurzov po roku 1989. Autor dospieva ku konštatovaniu, že ani po roku 1989 sa nedá hovoriť v rámci slovenskej komunity historikov „o jej príliš veľkej koncepcnej, metodologickej alebo generačnej pestrofarebnosti“ (s. 548). Na základe odborných a verejných diskusií autor rovnako konštatuje, že v rámci slovenskej komunity historikov sa dá identifikovať „nacionalistická kontextualizácia dejín“ a „mlčiaca väčšina“ (tzv. mainstreamoví historici a časť mladých historikov), ktorá sa otvorenej diskusií na kontroverzné témy skôr vyhýba (s. 548).

Kolektívna monografia *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. je v rámci svojej oblasti mimoriadne prínosným a zaujímavým dielom. Kolektívu autorov sa podarilo pozoruhodným spôsobom posunúť hranice poznania v problematike rozbitia, resp. rozpadu Česko-Slovenska a vzniku Slovenského štátu. Fakt, že sa im nepodarilo v závere definitívne odpovedať na otázku, či išlo o rozbitie alebo rozpad, svedčí o tom, že to nie je vôbec jednoduchá otázka s jednoznačnou (resp. jednoduchou) odpoveďou.

miscellanea

Návrat k tézám O. N. Trubačeva o autochtonite Slovanov

Nora Verešová

Práca nebohého ruského lingvistu a historika Olega Nikolajeviča Trubačeva (1930 – 2002) *Этногенез и культура древнейших славян* (Moskva : Nauka, 2002, 490 s.) ponúka celistvý pohľad na problematiku pôvodu Slovanov, v rámci čoho paralelne vystupujú do popredia aj otázky spojené s ich indoeurópskou prarodinou. Teritoriálnym „ohniskom“ formovania sa (nielen) slovanskej etnicity je podľa autora stredná Európa, konkrétne Dunajský bazén.

O. N. Trubačev sa pokúša prostredníctvom výskumu foriem, významov a etymológií lexiky starých Slovanov a ich následnou komparáciou vyvodit' čo možno najväčšie množstvo informácií k dejinám tohto etnosa. V otázkach etnogenézy Slovanov sa prikláňa k názoru, že etnogenetická metrika Slovanstva sa predstavuje predovšetkým lingvisticky, čiže lingvistická etnogenéza je fundamentom a východiskom k skúmaniu pôvodu Slovanov ako takého. Z takéhoto materiálu, doplneného o pramenné svedectvá, ako aj archeologické nálezy, skladá maticu sociálno-kultúrnych a politických vzťahov, ktoré dominovali rano-stredovekému stredoeurópskemu priestoru, a v ktorých Slovania vystupovali ako ich integrálna súčasť.

Základným postulátom celej práce je téza o strednej Európe ako pravlasti nielen Slovanov ale aj Indoeurópanov. Práve tu – v priestoroch od Karpát a Sudet na severe po Dunaj na juhu – sa mala nachádzať počiatková oblasť formovania (časti) indoeurópskych dialektov a v rámci nich neskôr aj praslovanských. Hlavným prameňom a fundamentálnym kameňom teórie slovanskej etnogenézy v strednej Európe, konkrétne v stredodunajskom areáli, je staroruská *Povešť vremennych let* (*PVL*) zo začiatku 12. storočia, ktorá pôvodný sídelný areál Slovanov situuje na Dunaj.¹ Argumenty v prospech tejto teórie nachádzame aj v chronologicky výrazne starších prameňoch, ktoré, i keď nie tak explicitne ako autor *PVL*, taktiež spomínajú dunajské oblasti v súvislosti so Slovanmi. Anonymný **Geograf Ravenský** (*Kosmografia*), pôvodne datovaný 11. storočím, neskôr sa však prijalo jeho re-datovanie do 7. storočia, vo svojom originálnom delení sveta na 24 časových pásiem lokalizuje slovanské kmene do Skýtie, ktorá sa mala nachádzať v 6. pásme noci. Americký historik a slavista Ján Bačič vyvracia už Niederlem stotožnenú uvedenú Skýtiu so severovýchodnými oblasťami Európy a poukazujúc na prepojenie a obsahovú závislosť Geografa Ravenského od **Jordana**, dôvodí, že tak ako Jordanes aj anonymný Geograf pod termínom Skýtia rozumel územia na východ (ale aj juh) od rieky Visla, teda v susedstve s Germániou (s. 106-107).

¹ „Po dlhšom čase Slovieni sa usadili popri Dunaji, kde je teraz uhorská a bulharská krajina.“ Pozri – *Povešť vremennych let. Po Lavrentevskej letopisi 1377 g.*, ed. a trans. D. S. Lichačev a B. A. Romanov. Moskva – Leningrad : Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1950, s. 207. Takisto pozri poľskú komentovanú edíciu prameňa od Augusta Bielowskeho – *Latopis Nestora* In *MPH* 1, s. 520-862; ako aj české vydanie – *Povešť vremennych let*, ed. a trans. Dagmar Bartoňková; Lubomír Havlík a kol., In *MMFH* 1. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 190-197.

Podľa ruského lingvistu A. A. Šachmatova narážame na týchto miestach *PVL* na starobylú panónsku vsuvku z 9. storočia (*Povešť o preložení kníh*), ktorá fixuje vlastnú ústnu tradíciou Slovanov o ich pôvode na Dunaji. Pozri ŠACHMATOV, Alexej Alexandrovič. *Očerki drevnejševogo perioda istorii russkovo jazyka*. Moskva : Indrik, 2002, 307 s.; ŠACHMATOV, A. A. *Istoria russkovo letopisanija* I., kn. 1, ed. V. K. Ziborov – V. V. Jakovlev. Sankt-Peterburg : Nauka, 2002, 488 s.; ŠACHMATOV, A. A. *Istoria russkovo letopisanija* I., kn. 2, ed. V. K. Ziborov – V. V. Jakovlev. Sankt-Peterburg : Nauka, 2003, 1024 s.; ŠACHMATOV, A. A. *Istoria russkovo jazyka: izbrannije proizvedenija*, kn. 1. Moskva : Izdatel'stvo CH. G. S., 2004, 440 s.

Okrem toho Bačič obracia pozornosť na ďalšie zmienky Ravenského anonyma, ktorý do susedného 7. pásma noci umiestňuje Sarmátov a Karpov. Z tohto vyplýva, že Karpovia, obyvatelia horských karpatských masívov obklopujúceho Dunajský bazén, susedili so Slovanmi – tým logicky v takto definovanom priestore ostali územia okolo Dunaja. Podobné alúzie nachádzame aj u **Pseudo-Cézaria**, neznámeho autora z konca 5. či začiatku 6. storočia, ktorý Slovanov (ako prvý používa termín *Sklavini*) umiestnil do susedstva s Fisonitmi, inak nazývanými i Danubiani. Susedstvo Slovanov/Sklavínov s Fisonitmi by však nebolo možné, pokiaľ by Slovania žili na sever od Karpát. Opäť v tomto prípade narážame na argumenty v prospech *PVL* a jeho „materského slovanského Podunajska“ (s. 107).

Po počiatkovej analýze vybraných rano-stredovekých prameňov O. N. Trubačev prechádza k lingvistickej analýze a výskumu onomastického materiálu Panónskej oblasti, Podunajska. Tvrdí, že slovanská vrstva v onomastike tohto regiónu siaha do archaických čias a nehľadiac na cudzojazyčné vplyvy počas rôznych období, jestvuje bez prerušenia až doteraz. Aj napriek obsadeniu spomínaného územia starými Maďarmi a ich dlhodobej (nielen politickej, ale aj jazykovej) hegemonii, má táto krajina slovanskú reliktnú hydronymiu i toponymiu. Ďalej sa stotožňuje s teóriou srbského archeológa V. Trbuchoviča, ktorý identifikuje Slovanov s Panóncami 1. st. n. l. Dôkazným prvkom je keltská onomastika v nápisochoch z rímskeho obdobia v Noricu, ktorá sa výrazne líši od antroponymie epigrafického materiálu vo väčšej časti Panónie – tá má práve (pra)slovanské podložie. (Dokladujú to mnohé latinské nápisy z tejto oblasti, pričom za kľúčový pokladá nápis z 2. – 3. storočia, ktorý v preklade znie: *Bohu Dobrati sluha Eutichius posvätil*, s. 110.)

Po posunutí začiatkov slovanských dejín v strednej Európe do hlbkej histórie, prechádza O. Trubačev k definícii ich pravlasti v stredoeurópskom priestore. Súbežné jestvovanie Slovanov spolu s inými indoeurópskymi etnikami na tomto území nevyklučuje už postulovanú tézu o starobylosti ich sídlisk na Dunaji. Východiskovou metódou skúmania je opäť lingvistická komparatika. Podrobne analyzuje a dopĺňa koncepciu o onomastickom korpuse, ktorý je najčistejší a najhustejší nie v samotnom (pôvodnom) centre rozšírenia etnika a jeho jazyka, ale v periférnych zónach podliehajúcich expanzii. Tak je tomu aj v prípade Slovanov a ich starého dunajského areálu, kde sa mali pôvodne „objaviť“. Lokalizácia pravlasti Slovanov do oblastí dnešného Maďarska, Slovenska, Moravy a ďalších prilahlých území nepredpokladá, že sa tam bude nachádzať čisto homogénna slovanská geografická toponymia či hydronymia. Tú v zhustenom množstve máme dokladovanú práve na hlavných trasách slovanskej kolonizácie – oblasti severného Prikarpatia, Veľkopoľska, (časti) Balkánu. O. N. Trubačev pripúšťa, že nakoľko je veľmi ťažké pokúsiť sa o presnejšiu rekonštrukciu „hraníc“ jednotlivých kmeňových území (nielen staroslovanského), musíme sa uspokojiť len so schematickým, v hrubých črtách zadefinovaným slovanským areálom so starým jadrom v strednom Podunajsku a najranejšími oblasťami jeho rozširovania sa na sever a severovýchod. Napriek tomu, že takáto centrálnoeurópska, **stredodunajská koncepcia** slovanskej pravlasti sa výrazne vyčleňuje spomedzi všeobecne prijímaných etnogenetických schém, len táto plne vysvetľuje a odráža dávne etymologické kontakty (pra)slovanského jazyka s cudzími etnikami, so starými Italikmi, Germánmi, Keltmi či Ilýrami, ktoré sú doložiteľné iba na Dunaji. Práve toto je základom teórie autochtónnosti Slovanov v spomínanom priestore (s. 110-112).

Po počiatkovom vymedzení slovanského materika, O. Trubačev obracia pozornosť na migračné pohyby indoeurópskych kmeňov v Európe (všeobecná mobilita kmeňov v smere juh ↔ sever) a v súvislosti s nimi prichádza s inovačnou koncepciou pravlasti Indoeurópanov. Súčasný lingvistický výskum sa odkláňa od dlhodobo prijímanej Blízko-Východnej pravlasti a prenáša ju ďaleko na západ, do strednej Európy. Takýto model nestojí v opozícii voči uvedenej Dunajskej pravlasti Slovanov, naopak dochádza ku *koncentracii staroslovanského a (staro)indoeurópskeho areálu, ktorý sa profiluje ako jeden kultúrno-jazykový celok* (s. 130).

Argumenty v prospech tejto tézy nachádzame v archeológii, písomných prameňoch a jazykovede. Podľa autora len takto možno vysvetliť napríklad slovansko-iránske, no najmä slovansko-germánske a slovansko-keltské jazykové styky a výpožičky, ktoré chronologicky ďaleko predbiehajú druhú polovicu 1. tis. n. l. – medzník, s ktorým sa tradične spája príchod či „objavenie sa“ Slovanov v strednej Európe. Sledovanie a výskum slovansko-indoeurópskej lexiky ďalej poukazuje na neudržateľnosť teórie o pôvodnej balto-slovanskej jazykovo-kmeňovej jednote, ktorá je opornou kostrou mnohých koncepcií o východoeurópskom pôvode Slovanov. V súčasnosti je potvrdený a dokladovateľný samostatný lexikálny vývoj praslovanského jazykového typu. Značná blízkosť oboch jazykov môže byť prirodzeným vyústením ich (neskoršieho, *post-etnogenetického*) dlhodobého teritoriálneho susedstva so širokým kontaktným priestorom. Oveľa pozoruhodnejšie sú však vzájomné prepojenia praslovanského jazyka so západo-indoeurópskymi, ktoré odkrývajú zaujímavú (jazykovú) interakciu medzi starými Slovanmi a starými italickými kmeňmi ešte pred ich migráciou na Apeninský polostrov. Takisto silnú výpovednú hodnotu majú paralely medzi staroslovanskou metalurgickou terminológiou a analogickou latinskou, germánskou a keltskou lexikou z tejto oblasti. Predpoklady pre takéto heterogénne kultúrne či jazykové pôsobenie mohol poskytovať len stredoeurópsky priestor (s. 136-137). Na uvedený fenomén tesnejšieho prepojenia (Pra)Slovanov so Západoeurópanmi než s Baltami poukázal už aj poľský lingvista T. Lehr-Splawiński. O. Trubačev túto tézu doplnil, klasifikujúc vzájomné kontakty (Pra)Slovanov s Keltmi, Germánmi, Italikmi a Ilýrami (západní Indoeurópania) ako *do-etnogenetické*, pričom s východnými Indoeurópanmi (aj s Baltami) ako *post-etnogenetické*.

Vráťme sa ešte k problematike pravlasti Slovanov a s ňou úzko spätou pravlast'ou indoeurópskych kmeňov. Karpatská kotlina, ktorú možno na základe načrtnutého modelu preneseť označiť za „Veľkú Matku“ Indoeurópanov, dodnes zachováva mnohé svedectvá o svojich dávnych (pôvodných) obyvateľoch. Môžeme tu vystopovať zaujímavé indoeurópske archaické jazykové formy, ako aj iránske či indoárijské (praindické) jazykové javy, ktoré sa najzreteľnejšie fixujú v miestnej hydronymike (napr. praindický pôvod majú aj názvy niektorých slovenských riek – Hornád < praindic. *nadī* ~ rieka; Nitra < praindic. *netrā* ~ priechod). K predpokladanému rozpadu Indo-Iráncov na dve vetvy malo dôjsť až po ich odchode z Karpatského bazénu na východ, niekde v oblasti severného Pričiernomoria (s. 164-166).

Predkovia Slovanov, ktorých vlastná „propatria“ sa prekrývala s tou indoeurópskou, nepodliehali takej výraznej mobilite ako iné kmeňové skupiny v rámci indoeurópskeho areálu. Aj z tohto dôvodu si ich kultúra (či jazyk) udržala mnohé konzervatívne, archaické prvky. Kultúra rano-praslovanskej rodo-kmeňovej občiny sa javí byť predĺžením a v mnohom aj zachránením archaického modelu indoeurópskej kultúry s minimálnou sociálnou stratifikáciou a s „primitívnymi“ formami náboženstva. Slovania si ako jediní spomedzi všetkých indoeurópskych jazykov Európy uchovali živú pamäť na prastarý slovotvorný koreň indoeurópskeho pôvodu **sue* (z indoeur. **sū* ~ rod; **sue* ~ svoj, rodný), ktorý je v ostatných jazykoch už mŕtvym archaizmom. V slovanských jazykoch je tomu naopak, odráža sa v slove *svoj*, ktoré je podľa O. Trubačeva kľúčovým slovom celej (pra)slovanskej kultúry a dejín. V dlhej *do-etnonymickej* etape, kedy kmeň sám seba ešte nijako nenazýval, sa však už objavovali opisné samoidentifikačné prvky ako „my“, „svoj(i)“, „naši“ a tie zákonite predpokladali protipóly „oni“/ „ne-my“, „ne-svoj(i)“, „cudzí“. Samotný etnonym Slovan (**Slověne*) vznikol obsiahnutím práve tejto etymologickej formy – od slova *slovo*, vo význame *zrozumiteľne hovoriaci, (jedného) svojho slova, zo svojho rodu* (s. 247). Toto je len niekoľko z radu mnohých (nielen) lingvistických dôkazov, ktoré O. Trubačev vo svojej práci predkladá a analyzuje.

Na záver zhrnieme závery, ku ktorým sa O. N. Trubačev dopracoval. Za predmet bádania si vytýčil sledovanie praslovanskej kultúry a etnogenézy, ktoré označil za súčasť či „epizódu“ indoeurópskej kultúry a etnogenézy. Takáto celistvá, neprerušená indoeurópsko-slovanská (-germánska, -ilýrska, atď.) evolúcia sa mala odohrávať práve v strednej Európe s epicentrom na Dunaji – „osi“ prastarých indoeurópskych dialektov, v srdci ktorých boli práve praslovanské. Z celého tohoto priestoru sa za pôvodný sídelný areál (Pra)Slovanov považuje stredný Dunaj a jemu priľahlé územia, vrátane severozápadnej Panónie. Tu došlo k ich „doformovaniu“, kryštalizácia a odtiaľto vychádzali ich ďalšie kroky – Slovania sa od stredného Dunaja postupne rozsídlili na juh i sever. Takáto koncepcia a genéza je postavená na širokej báze jazykových, materiálnych a písomných svedectiev. I keď posledné spomínané písomné pramene sú chronologicky najmladšie, ich obsah uchováva národnú pamäť a vedomie samotných Slovanov o ich pravlasti a etnickej jednote na Dunaji. Práve existencia jednotného, všeobecného sebaidentifikačného pomenovania – *My sme Slovania* – už v ranej fáze výskytu tohto etnonyma, je ojedinelým fenoménom v celom európskom prostredí. Napriek postupnému oddiaľovaniu sa Slovanov od takejto nadkmeňovej príslušnosti k „Slovanstvu“, reminiscencie na spoločnú vlasť kontinuálne prechádzali z pokolenia na pokolenie a našli svoj odraz nielen v mnohých stredovekých kronikách (*Povest' vremennykh let*, *Uhorsko-poľská kronika*, atď.), ale aj v ľudovom folklóre (ruské národné piesne o Dunaji ako ich pramatke). O. N. Trubačev výsledkami svojho bádania otvoril nové otázky a možnosti v sledovaní, odhaľovaní najranejších etáp slovanských dejín. Zároveň dokázal, že limitovanosť písomných pramenných informácií o strednom Dunaji a jeho obyvateľoch v antickej dobe a ranom stredoveku nie je prekážkou výskumu, naopak, v súčinnosti s lingvisticko-archeologickým materiálom môže priniesť mnohé inovačné stimuly.